

MINTIJTEER

Esther Maria Magnis

Mintijteer

Roman

 Uitgeverij Van Wijnen - Franeker

Eerste druk: februari 2016

Tweede druk: juni 2016

Vertaling: Dingeman van Wijnen, met onmisbare en zeer
gewaardeerde hulp van David de Jong, Anne Nippel en Jan Zweers

Vormgeving omslag: Oskar Strauss, Berlijn

Foto auteur: Michael Fent

Vormgeving binnenwerk: Bureau Garage, Kampen

ISBN 9789051944914

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Gott braucht dich nicht*.

© 2012 by Rowohlt Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg

© vertaling 2016 by Uitgeverij Van Wijnen, Postbus 172,

8800 AD Franeker

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd in welke vorm dan ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may
be reproduced in any form whatsoever or in any language without
previous written permission by the publisher.

Eerste deel

ROOD

1

Mijn been bloedde. Kwam door de braamstruik. Mijn zilveren fietsstuur met die harde rose plastic handgrepen, waar ik blaren van kreeg toen ze me te klein werden, gaf ik meteen een draai naar de kant toen ik de drie rode stippen in het gele koren zag. Ik liet de fiets in het gras vallen, vlak voor de smalle greppel waar ik overheen moest springen. Hup, en toen sneed een doorn een rode streep over mijn been. Er kwam donker, helder bloed uit. Een klein beetje maar, zo weinig dat het alleen maar de schram rood kleurde, het liep er niet uit langs mijn been.

Maakt niet uit. Want er stonden drie klaprozen, vlakbij. Die wilde ik hebben. Je kon de wind net een beetje horen, de dag met de korenvelden in de zon lag rustig te dommelen, en de tere bladeren fladderden toen ik de bloemen uit de aarde getrokken had en ze tussen hand en stuur gedrukt mee naar huis nam. Een blad ging onderweg verloren, en vlak voor de deur nog een. En toen, 's avonds in de vaas, sliepen ze in, en alle bladeren vielen op de tafel. Ik probeerde het als kind telkens weer. Steeds weer plukte ik klaprozen en steeds was ik weer een beetje verdrietig dat ze in onze keuken niet zo rood wilden bloeien.

Als ik mijn ogen dicht deed was het daarachter rood en

donker. Vanaf die plek kon je in de slaap wegzinken. Het was donker, niet gevaarlijk. Het was bekend terrein en het maakte me rustig. Alleen als iemand het licht aandeed, of als ik probeerde op het strand te slapen, dan vond ik het vaak te fel, maar voor de rest hield ik wel van dat rood achter mijn gesloten oogleden.

Op mijn Dier-en-Natuurkalender ontdekte ik tussen de gifgroene bladeren een rode kikker. Ik kon niet geloven dat hij echt was. Ik vroeg het aan mijn moeder en die zei ja. Je had prachtige kleuren in de natuur, en ze las me voor wat er op de achterkant van het kalenderblad stond, en ze vertelde over krabben in Afrika die in rode pantserbataljons over de straat marcheerden. Dat was toen ze mijn vader leerde kennen.

Ik kan me niet voorstellen dat er grote rode dingen in de natuur voorkomen. Bloedbaden wel, als walvissen met hun witte buiken bovenkomen, maar dat noem ik geen natuur. Maar misschien is het toch wel natuur, ik weet het niet. Het is maar hoe je tegen de mens aankijkt, en tegen wat die doet.

We hebben de kleine hondjes geaaid, mijn broertje en ik. De ouders van onze oppas hebben een kleine boerderij, en in de ongebruikte, groenbetegelde badkamer heeft de hond drie weken geleden kleintjes gekregen. Vanaf dat we dat als kinderen wisten hebben we elke dag gebedeld of we de hondenbaby's mochten zien.

Het stonk in de kleine badkamer, ik stootte mijn hoofd tegen de wastafel, overal kropen dieren om me heen, en ik

vroeg of ik er een mocht hebben, maar dat ging op een of andere manier niet. Eerst Papa en Mama vragen, zoiets was het.

In de keuken direct naast de badkamer zaten oudere mensen op de hoekbank. Op de tafel een grote gele asbak, zo een uit een café. De keuken stond vol met rook. Ze lachten toen de oppas met ons langs kwam. ‘Staan je goed, die kinderen,’ zei een oude opa.

‘Hou op, Papa,’ zei het meisje, en ik vroeg me af hoe het kon dat haar vader al zo weinig tanden meer had. Ik was vier jaar, en ergens mocht ik die Oostwestfaalse boeren wel, ook al gruwde ik van hun enorme, droge, rode handen, waarmee ze altijd je vingers fijnknepen.

Ik had steeds de neiging om mijn keel te schrapen als ze *plattdeutsch* spraken, omdat die rollende ‘R’ voor mij klonk alsof er iets in hun keel zat.

‘We kijken nog even naar de biggetjes en dan breng ik jullie weer thuis,’ zei onze dikke oppas.

‘Doe maar,’ zei een van de mensen op de bank.

De biggen lagen in een box meteen achter de keuken. Het was een donkere gang en de ene muur was helemaal met planken betimmerd. Eerst hoorde je alleen maar een zacht, piepend geknor, en wat gerommel tussen hout en stro. Alleen de rode lamp in de box gaf licht, de biggen duwden hun kleine snuitjes tussen de houten spleten door.

Ik hield Johannes goed vast. De oppas liep met ons naar het hok en ik keek door een spleet.

Door dat rode licht begonnen mijn ogen te gloeien en ik

kon eerst niks zien. Of de huid van de biggen was te warm – er was iets waardoor mijn blik werd vertroebeld en alles was niet zo echt als ik had gehoopt. Maar mijn kinderhart smolt toen ik die kleine rose diertjes opgewonden en dronken door elkaar heen zag krioelen en met hun regenwormstaartjes wippen.

Ik wilde ze op mijn arm nemen en een zoen geven op hun natte snuitjes en ze strelen en wiegen en schoonmaken met rose shampoo en heel mooi aankleden en ze dan mee naar huis nemen en in de poppenwagen leggen en dan mochten ze nooit groot worden.

‘Mag ik er alsjeblieft een hebben,’ vroeg ik, net als ik het bij de puppies al had geprobeerd.

De oppas lachte. ‘Van de biggen? Nee, meiske, vergeet dat maar heel snel.’

‘Maar jullie hebben er zo veel! Dan kunnen jullie er toch wel eentje aan mij en Johannes geven. Jij wil toch ook wel een biggetje, Johannes?’

Mijn kleine broertje straalde en knikte van ja. Hij vond alles wat ik bedacht in principe altijd een goed idee.

‘Wat moeten jullie met al die biggen, jullie kunnen er toch best een weggeven,’ zei ik en ik stak mijn armen met mijn mouwen hoog opgerold door het hout om er zoveel mogelijk tegelijk te aaien. Johannes duwde zich naast me en schoof zijn kleine armpjes langs die van mij en petste op de biggen die ik eigenlijk alleen maar wilde aaien.

‘Wat willen jullie dan met al die biggen?’ vroeg ik de oppas.

‘Tsja, die worden geslacht,’ zei ze. En terwijl ik dat woord zachtjes naprevelde proefde ik die ‘g’ en die ‘ch’ in mijn mond. Ze voelden wreed, maar ook volwassen. Het was in elk geval een woord waar volwassenen, als je er over doorvroeg, verstoord op konden reageren. Maar ik vroeg er verder niet naar. Dat kon niet, want Johannes had in zijn broek geplast en de dikke oppas ging met hem naar de badkamer. Ik wilde bij de biggetjes blijven, en dat mocht en ik was alleen in een grote ruimte, iets wat voor mij als kind altijd tegelijk opwindend en saai was.

Ik weet niet meer hoe lang ik daar zo gestaan heb en ik weet ook niet meer wat ik nu eigenlijk deed. Maar het gegil herinner ik me nog.

Een gegil alsof men een brullende vrouw een opengesneden blikje in haar mond duwde. Grommend, diep uit een keel, door een neus, knorrend, opstijgend uit een maag, en dan schrill alle kracht en alle hoogte in één dunne draad van lucht samengebald.

Het geluid kwam door een reusachtige gangdeur, een donkere poort die tegenover de keukendeur zat waarachter Johannes en het meisje verdwenen waren; en toen de eerste schrik voorbij was moest ik naar die deur toe. Ik was bang dat ze boos zouden worden, het was als met dat woord ‘slachten’, waar ik niet verder naar gevraagd had omdat het waarschijnlijk niks voor mij was; maar ik moest kijken wat er aan de hand was.

Terwijl ik op mijn tenen probeerde bij de ijzeren deur-

knop te komen, zat ik er meer over in dat ik betrappt zou worden dan dat ik iets ergs te zien zou krijgen. Wat voor ergs zou ik ook kunnen bedenken? Beelden had ik niet. Naar het nieuws mocht ik niet kijken, ik keek bijna geen tv, ik was pas vier jaar op deze wereld. Maar je ruikt als kind toch op een of andere manier dat er iets is, en ik moest het zien, al was het maar door een smalle spleet.

Terwijl ik aan de deur hing ging hij langzaam helemaal open, ik kon hem niet tegenhouden. Hij klapte tegen de muur van de deel. Ik stond in de deuropening en rook het bloed dat uit een of andere badkuip stoomde. Daarboven hing een opengesneden zeug, en ik vroeg me af of die zo gegild had. Zijn poot hing met een touw aan een reusachtige haak en de mannen haalden allemaal rooie dingen uit zijn buik.

In mijn herinnering zie ik overal rooie dampen, hier en daar net zo donkerrood als het rood achter mijn gesloten oogleden. Veel van de mannen hadden schorten aan, het waren grote gestalten. Ze waren zeer geconcentreerd bezig en ik stond daar maar en keek en keek, zoals je naar een wiskundesom zit te staren die je op moet lossen.

‘Haal dat kind daar weg,’ riep een man met een schort waar bloed op zat. Hij had een mes in zijn hand. Ik was niet bang voor hem. Hij was voor mij de samenvatting van wat een volwassene is: vreemd, ontzettend groot, ernstig en bezig.

De deur ging dicht en door de kier riep iemand: ‘Anni! Verdraaid nog aan toe, denk toch om die snotneuzen!’

Anni kwam er al aan met Johannes en we reden naar huis.

Ik hield er geen trauma aan over. Ik kreeg als kind gewoon vlees. Worst op brood, een stukje worst bij de slager. Daar had ik niks over te vertellen. Net als met mijn doop. Dat hebben ze me ook niet gevraagd. Het eerste wat ik gedronken heb was melk. Daarna kwam de groente en bij mijn eerste tandje: vlees.

Ik heb vanaf het begin aan alles meegedaan.

2

‘Ijdel’ – siste iemand. ‘Je bent een ijdel ding.’

Ik draaide me om, mijn elastiekje tussen mijn tanden geklemd en mijn beide handen achter mijn hoofd om mijn paardenstaart, die tijdens het spelen helemaal losgegaan was, nog snel even vast te maken, en ik keek in het gezicht van een oude vrouw. Ze had één kind rechts en één links stevig vast en stond achter mij bij de deur van de kerk en zei: ‘God houdt niet van zulke ijdele kleine dingen, die laten zien hoe mooi hun haar is. Het hoort zó.’ Ze liet de kinderen even los en boog haar hoofd. Bovenop een mufte blauwe permanent troonde een muts die wel wat weg had van een zelfgebreide lila theewarmer. Ze vouwde haar handen samen. Toen keek ze weer naar mij.

‘Niet zó.’ Ze draaide met haar ogen en maakte een paar gebaren die waarschijnlijk ijdelheid moesten betekenen. ‘Ach, mijn haar, zie ik er niet prachtig uit hier in de kerk?’ Toen greep ze met haar hand in haar handtas, haalde een zakdoek te voorschijn, veegde eenmaal snel over haar mond, stopte hem terug en greep in een vloeiende beweging de handen van de kinderen, die normaal gesproken allang alleen naar de Communieles konden. Ze trok ze mee en liep voor ons uit naar de voorste banken.

Die vrouw nam de lessen waar. Daarna had ik niks meer

met haar te maken, maar het voelde alsof ze Gods zaakwaarnemer was.

Ik wilde alleen maar netjes naar de kerk gaan. Niet met een vlecht die meteen naast mijn rechteroor begint en dat naar voren drukt, terwijl de andere helft van mijn haar aan de andere kant, elektrisch geladen door de wollen trui, als spookachtige spaghetti door de lucht danst.

Ik was het enige kind dat na mijn eerste communie geen misdienaar werd. Ik wilde niet. 'Ik ga die priester niet dienen,' zei ik tegen mijn moeder. 'Maar je dient de priester ook niet als misdienaar, je dient God,' antwoordde ze, maar dat was volgens mij een uitvlucht. De hele mis was op de priester gericht. Hij stond achter zijn altaar zoals mijn onderwijzer achter zijn bureau, en wij moesten daarvoor knielen.

Net zo was het met de biecht. Ik wilde eigenlijk best eens in zo'n biechthokje zitten, maar de kinderen die naar de Communieles gingen moesten zo nodig een biechtgesprek voeren, omdat men het biechthokje te onpersoonlijk vond. Misschien. Ik weet het niet, misschien hadden we er in onze kerk wel niet eens een. Over de biecht hadden ze me hetzelfde verteld als over het misdienen, namelijk dat je je zonden niet aan de priester biecht maar aan God, maar zo voelde dat, in zo'n persoonlijk biechtgesprek van aangezicht tot aangezicht met de priester, helemaal niet. Op de avond voor mijn eerste communie lag ik in bed en terwijl ik bad hoopte ik dat ik God de volgende morgen in de kerk zou ontmoeten. Wij eerste-communiciekinderen moesten dan in een halve cirkel om het

altaar staan, met ons gezicht naar de mensen. Iedereen keek naar ons. Ieder kind kreeg een hostie in zijn hand en na drie tellen (als de priester weer op zijn plaats stond) moesten we die in onze mond steken. Om een of andere reden schaamde ik me. Ik keek kauwend naar mijn voeten.

In het algemeen hadden mijn ouders er wel begrip voor als wij ons in de kerk verveelden. Sowieso kreeg ik de indruk dat de meeste mensen de kerk eigenlijk nog niet zo volmaakt vonden als hij moest wezen. Er hing destijds in mijn jeugd in de tachtiger jaren iets in de lucht dat zich moeilijk laat beschrijven: iets onafs zou je kunnen zeggen. Een of ander doel was nog niet bereikt.

Er was te weinig voor de jeugd. Dat hoorde ik.

Vaak speelde er bij ons in de mis een band supergoeie nummers zoals ‘Laudato si’, en een of ander lied dat van ons vroeg om een boom te planten die schaduw bood, of een huis te bouwen dat ons beschermde, of zoiets. Ik begreep er niet veel van, maar ik zong mee en mijn been bewoog mee met het ritme, terwijl het slagwerk en de dwarsfluit door de strofen heenstruikelden. Op zulke momenten verveelde ik me niet in de kerk. Niet dat ik uit mijzelf naar de kerk gegaan zou zijn om dat combo te horen, het was volgens mij alleen maar iets voor de kinderen die er toch al zaten.

De grootste revolutie barstte in ons huis los toen mijn ouders ons voor de tweede keer mee wilden nemen naar een oecumenische kerkdienst. Mijn zus begon meteen te gillen toen ze het woord hoorde en ikzelf zei zachtjes ‘Rot op met je

oecumene', en mijn moeder werd nijdig.

'Je vader en ik hebben nu eenmaal een oecumenisch huwelijk. Er zijn landen waar oorlog is tussen protestanten en katholieken. Ik wil zulke dingen niet horen.'

'Rot op met je oecumene,' zei ik nog een keer. Nog zachter.

'Jullie zijn gemeen!' brulde Steffi. 'Oecumene duurt wel tien uur. Alstublieft, mogen we thuisblijven? Het is vreselijk.' Mijn ouders kregen toch medelijden en we mochten thuisblijven. De oecumenische dienst waar we eerder heengeweest waren duurde twee uur. Eerst zeurde de evangelische voorganger er een tijd over hoe geweldig oecumene was, en toen we net opgelucht hadden toegekeken hoe hij de preekstoel verliet kwam er een katholieke voorganger die nog een keer hetzelfde vertelde. 'Het is goed dat we hier zijn,' en meer van dat spul. Iedereen vond het goed dat we daar waren. Alleen wij niet. We gingen nergens staan, behalve bij het Onzevader en bij de geloofsbelijdenis, die langzaam in koor werd opgezegd en slechts op een plek haperde, toen veel katholieken, wij drie kinderen inclusief, oudergewoonte zeiden: 'Ik geloof in een heilige katholieke kerk' in plaats van 'heilige christelijke kerk'. Er werd niet geknield, in feite deden we helemaal niets en we zaten aan de bank vastgeketend. Het was één grote lichamelijke kwelling.

Meestal gingen we op zondag naar de katholieke mis, maar we kwamen ook regelmatig in de evangelische kerk, want mijn vader was protestants.

Maar al als kind merkte ik bij mijn ouders toch dat ze in

zeker opzicht bevrijd en opgelucht in de autostoelen zakten als de kerkdienst voorbij was. Een keer, dat vergeet ik nooit, juichte mijn moeder gewoon toen we uit de kerk thuiskwamen. Ze zakte in de leren stoel, slingerde haar benen over de leuning nadat ze een oude zwartwit film in de recorder had geschoven en zei iets als: 'Hè jongens, wat is het toch heerlijk als je iets achter de rug hebt.'

Ik hield wel van God. In de kerk was hij wel vaak erg lang van stof, maar in de grond van de zaak vond ik hem zeer interessant. Hij leek iets waanzinnigs te hebben en iets heel teders.

Hij mocht die wilde Johannes in de woestijn kennelijk heel graag, die als een schender van de openbare eerbaarheid halfnaakt in een kamelenvel rondrende en rondbrulde en sprinkhanen kauwde. En hij leek die rauwe bezeten man te mogen, die volkomen waanzinnig was. En hij praatte in het wild met de duivel. En hij werd woedend op de woedende zee. En hij bloedde aan het kruis uit zijn hoofd en uit zijn rug en hij was overdekt met drek en wonden – allemaal zeer heftig.

Soms had ik dan ook wel weer het gevoel dat hij een bril droeg en een paardenstaart had en een lange baard en leeg voor zich uit staaarde. Ik hoorde van een voorganger dat God het er niet mee eens was als kinderen zondags in plaats van naar de kerk te gaan liever gingen voetballen. Die informatie bracht mij in grote verwarring. Die voetbalwedstrijden op zondag werden toch niet door achtjarigen georganiseerd, maar door de trainers en de ouders, en die moest je als kind

toch gehoorzamen, hoe zat dat dan? Ik vond het een beetje onhandig van God en, laten we zeggen, onlogisch. Ik vond hem op zo'n moment gewoonweg bekrompen en dom. Nee, eerder slecht gehumeurd, ja, dat treft het beter, maar zulke momenten gingen ook weer voorbij, vonden ergens een plek, maar deden niets af aan mijn interesse en mijn aandacht voor hem, want ten diepste en meestal vond ik hem als kind gewoon heel erg mooi. En heel erg vriendelijk. En een beetje vreemd.

Er was een moment, ik was nog heel klein, vijf of zes jaar oud, dat ik er plotseling heel zeker van was dat hij er was. Ik denk dat mijn dankbaarheid over de schoonheid van dat moment mij lange tijd aan hem verbond.

Het was aan de Atlantische Oceaan. In Spanje. 's Avonds. Ik was alleen. Mijn ouders en mijn broertje en zusje zaten in het restaurant achter de muur die langs de strandpromenade liep, waarop ik stond. Mijn vader zat in de buitenlandse handel, dus hij moest voor zijn werk voortdurend in de hele wereld zijn. Hij nam ons vaak mee. Het hele gezin. Wij moesten er vaak bij zijn als er een etentje was en ons met de kinderen van mijn vaders collega's bezighouden. We waren dan zeer hoffelijk en voorzichtig met elkaar en leerden elkaar wat tafel, servet, kelner, mes, vork, lepel, vis, garnalen en ijs was in de taal van de ander – ook als we het nog wel wisten van de vorige keer. Ik genoot van de geur van de haren van de Spaanse meisjes, daar werd ik altijd helemaal vrolijk van. Die avond was de klant een goede vriend van mijn vader. Zijn twee zoons kende ik al, ze waren veel ouder dan ik en intussen verdiept in

een gesprek in het Engels met de ouderen. Steffi en Johannes lepelden hun ijs uit een kokosnoot. Ik hoefde geen ijs. En ik verveelde me.

‘Ga je niet te ver, Esthertje,’ had mijn vader gezegd toen ik naast hem stond en over zijn stropdas aaide om te vragen of ik van tafel mocht. ‘Nee, gewoon even naar buiten.’

De collega had naar me gekeken zoals ze altijd keken als je in het Duits met je ouders sprak. Vragend, geamuseerd, en straks zou hij in het Engels iets aardigs over mij zeggen. Dat wist ik al. Ik grijsde verlegen, gevleid door zoveel aandacht. Hij knipoogde. Ik probeerde terug te knipogen. Het lukte niet. Niet met maar één oog.

Zonet aan tafel moest ik ineens aan de zee denken, die al die tijd achter de muur lag. Ik wilde zien wat die deed als hij alleen was, zonder badgasten, ’s nachts, en ik liep door de smalle gang tussen de tafels, langs de glasvitrine met de ijsblokjes en de grote starende vissen, naar de draaideur bij de ingang van het restaurant. Naar buiten, het oranje licht van de straatlantaarns in, rechts de hoek om naar de promenade. En daar lag zwart en wijds de zee. De promenade lag ongeveer drie meter boven het brede strand. Brokken zandsteen vormden de balustrade en torenden uit boven het donkere zand daaronder. Die rook ik. Ik liep een eindje, zover dat het licht van de lantaarns me niet meer raakte.

De zee die voor mij lag eindigde niet in mijn linker en rechter ooghoek. Zo breed was het strand. Ik wandelde naar de stenen, die tot mijn navel kwamen, klom omhoog, liet

mijn benen over de rand bungelen. De steen was warm. Uit het restaurant kwam nog heel zachtjes muziek. Spaanse muziek en Spaanse stemmen van mensen die pas om half elf 's avonds gaan eten.

Ik zag de grote golven in het donker slechts heel vaag, maar ik hoorde hoe ze op zo'n honderd meter afstand langzaam tegen het strand uitademden, zich in het zand wentelden en dan weer scherp de lucht inzogen, door hun gespitste lippen. Zo klonk dat. Er was geen licht, alleen maar de maan op het water, heel ver weg. Ik stemde mijzelf af op de toonhoogte van het geruis van de golven en keek uit over de wijde vlakte tot aan de smalle streep, ver weg, waar het glanzen van het water ophield en het donker van de hemel begon. Het Al. Ik weet niet of ik die naam al kende. Terwijl ik keek, werd de diepte van de hemel, die zich door de afzonderlijke sterren al liet vermoeden, nog intenser. Ik kende dat niet. Het geluid van de golven werd niet zachter, maar verplaatste zich. Het kwam niet meer mijn kant op, naar mijn nietige plek op de stenen, maar zocht de ruimte op. En de rotsen en de zee, de schittering op het water, de sterren en dat wat achter mij was, dat alles lag aan de voeten van hem die zich uit deze nieuwe diepte van de hemel neerboog.

Ik voelde mij er een ongezien onderdeel van, en ik vond het mooi, en ik wachtte, en keek. En ik had eigenlijk geen idee wat er nu eigenlijk gebeurde.

Binnen in mij klonk, zonder medeklinkers, zonder klinkers – mijn naam.

De wereld trad niet terug, maar ik kwam uit haar naar voren. Midden uit de nacht, want mijn naam klonk in mij na. Klonk nog steeds. Op een manier waarop ik zelf niet sprak.

Daarin lag een ernst, liefdevol en tegelijk onvoorwaardelijk. Geen volwassene had ooit een kind zo aangekeken. In die blik zat iets, ik weet niet hoe ik het moet omschrijven, iets wat mij overeind zette, wat me het gevoel gaf dat ik mijzelf serieus moest nemen. Ik had iets over mijzelf geleerd wat ik niet begreep. Uitnodigend en tegelijk instemmend, goedkeurend. Ik was zo verbijsterd, ik weet niet hoe lang ik daar gezeten heb. En toen was ik er plotseling vrijwel zeker van, en het schoot eruit: 'Ach, u bent God?' Is dat God? Dat bedoelden de volwassenen als ze het over hem hadden? En omdat ik hem zo lief vond in zijn toeneiging naar mij, tilde ik mijn hand op van de warme steen en zwaaide een beetje naar hem.

In mijn dankbaarheid wilde ik hem toen ook graag iets geven. Ik stond op van de stenen en dichtte een gebed voor hem.

Ik slaap, ik droom, ik leg mij neer
Beveilig mij, o lieve Heer,
Dat ik voor altijd in uw handen...

En toen stakte het, want ik wist niet hoe ik het moest zeggen. '...dat ik voor altijd in uw handen ook de juiste weg zal... de weg kan vinden... moet vinden.' Ik draaide nog wat om de stenen heen, bleef staan, keek nog een keer naar de zee, dwaalde met mijn blik naar de horizon. Maar nu glom er zomaar

ineens alleen nog maar maanlicht, en de golven snoven weer tegen het strand. God was voorbij. Jammer vond ik dat. En ik begreep het ook niet. ‘Hij had toch kunnen blijven,’ dacht ik.

‘Steffi?’ fluisterde ik zachtjes toen we ’s avonds in bed lagen. Ze sliep nog niet. Mama was nog maar net de kamer uit en had het licht uitgedaan.

‘Steffi?’

‘Ja?’

‘Volgens mij is God helemaal lief.’

Ze zei eerst niks.

‘Hoezo?’

‘Hij vindt mij goed. Jou waarschijnlijk ook. Hij is helemaal lief, volgens mij.’

‘Ja,’ fluisterde ze terug. ‘Dat geloof ik ook.’

De gebeden uit mijn jeugd waren allemaal op rijm. Toen ik in de puberteit kwam bestonden ze hoofdzakelijk uit geklets in de ruimte. Nou ja, niet alleen maar. Om goeie cijfers voor wiskunde, scheikunde, natuurkunde, latijn, frans en engels heb ik zeer intensief gebedeld. En als ik dan een zes gehaald had jubelde ik en riep: ‘Dank u wel!’ Haalde ik een drie, dan viel ik stil en had het bijtende gevoel dat iedereen kent die wel eens gebeden heeft, het daarvoor benodigde vertrouwen uit zichzelf geperst heeft, en die dan het tegenovergestelde resultaat onder ogen moest zien. Op zulke momenten dacht ik of: ‘Nou ja, logisch, je hebt er ook veel te weinig voor gedaan, dat hoort erbij, God heeft het beste met je voor, en door schade

en schande word je wijs.’ Of: ‘Wat zullen we nu beleven, verdraaid nog aan toe.’

Het was ongeveer op deze leeftijd, dertien, veertien jaar, dat ik mij heel zachtjes van God begon los te maken. Een afscheid zonder even te zwaaien, zonder dag te zeggen. Zoals op een vliegveld met zo’n transportband. We kijken elkaar aan en gaan elk onze eigen kant op. Zwijgend.

Hoe meer preken ik hoorde, hoe meer ik het gevoel kreeg dat ik niet in zijn geest kon handelen, bestaan kon, dat we gewoon niet veel met elkaar hadden.

Dat gevoel werd door de volstrekt doorgeslagen toon van veel van die preken nogal versterkt. Die hingen als koorddansers zo hoog daarboven in de politieke wereld, het liefst ergens in Afrika en in de buitenlandse politiek, dat ik als jongere dacht: wat moet ik daarmee? Daar hebben ze mij niet bij nodig. Dat was geen onverschilligheid. Dat was pure onmacht. En die werd nog eens onderstreept door al die stomme algemeenheden uit de jaren tachtig en negentig, die mij na verloop van tijd de keel uithingen: ‘We mogen niet wegstijgen, we moeten ons engageren.’ En ik dacht: hoe lang moet ik dan voor de tv zitten, hoe lang moet ik het nieuws bekijken, om niet meer het verwijt te krijgen dat ik wegstijg? Hoe moet ik dat dan doen, alstublieft, mij engageren?

Diezelfde zinnen hoorde je precies zo buiten de kerk. Ik weet eigenlijk niet wie nou wie wilde overtreffen. Ik herinner me dat ik op school een keer tegen de Golfoorlog moest demonstreren, me moest ‘engageren’. Ik deed het niet. Ik

ging naar huis om aan Papa te vragen waar Irak lag en wat daar aan de hand was. Dat waren ze helaas vergeten uit te leggen.

In de kerk, het hing een beetje af van de priester, leek God iemand die de wereld precies zó wilde hebben. Bij de ene priester had ik het gevoel dat het koninkrijk der hemelen pas was aangebroken als alles weer was zoals het vroeger in zijn jeugd was, in zijn thuisland in de Harz in de zeventiger jaren. Bij de andere priester, of dominee, mijn vader was immers evangelisch, leek Gods wil boven alles te zijn dat de CDU uit de regering gestemd werd. Weer een ander schimpte over onze hebzucht. En ik vond het steeds gekker om daar in de mis te zitten tussen al die jaknikkende gemeentehoofden en mezelf af te vragen: 'Als iedereen het hier toch al met elkaar eens is, waarom moeten ze zich dat dan elke zondag weer laten voorkauwen?'

Ik had geen last van deemoed tegenover God. Deemoed is een fijn gevoel, deemoed voel je tegenover dingen die groter en schoner zijn dan jijzelf, voor die dingen word je graag stil, je voelt je gelukkig er gewoon maar te zijn.

Het was geen deemoed. Al die dingen die God kennelijk van mij wilde waren gewoon onmogelijk. Ik had geen telefoonnummer van Bondskanselier Kohl.

En dat neem ik de kerk kwalijk. Dat die mij het gevoel gaf dat ik het leven van een geëngageerde gymnasiumleerling moest leiden, of van een keurige bakvis uit de jaren zeventig die giechelt bij het woord 'knuffelen' en die zo fijn in opstand

komt tegen het gezag door het zingen van 'Kumbaya, my Lord' bij het kampvuur.

Zo burgerlijk had ik God niet leren kennen. Ik had weliswaar geen idee wat hij van me wilde, maar hij interesseerde mij gewoon, er was iets wat mij aan hem verbond. Zijn God-zijn. Zijn werkelijkheid. Maar wat ik van hem hoorde maakte hem tot een burgerman, een moraalridder, die voor de aardigheid had bedacht dat mensen zondags naar de kerk moesten – waarom? Geen flauw idee. Dat doe je nou eenmaal. Mijn verhouding tot God leek steeds meer op een soort platgetrapt stukje kauwgom, waar teveel mensen al op gesabbeld hadden.

Ze zeiden dat je je naaste moest liefhebben. En dan vroegen ze: 'Maar wie is onze naaste, geliefde gemeente? Wie is die naaste? Welnu – dat is de uitgestotene, de bedelaar, de melaatse, de prostituee.'

Ik had nog nooit van mijn leven een prostituee gezien. Wel bedelaars, maar niet bij ons in de stad, en melaats, ik kende werkelijk niemand die dat was. De naaste was altijd heel ver weg. Dat is misschien praktisch voor mensen die eraan gewend zijn dat God niks met hun gewone leven van doen heeft. Maar voor mij als tiener was het dat niet. Ik koesterde de hoop en ik had het idee dat God bij deze wereld hoort. Ik wilde hem een plezier doen omdat ik hem graag mocht, omdat ik hem belangrijk vond. Maar eerlijk gezegd was ik op mijn veertiende eigenlijk al wel zo ver dat ik wist dat het goed was om aardig te zijn voor mijn echte naasten. Om als mijn medeleerlingen of mijn vriendinnen het moeilijk hadden, ze te troosten en te

helpen als ik dat kon. Dat hoefden ze me echt niet elke zondag in de kerk uit te leggen.

En omdat alles wat in de preek gezegd werd net zo, zij het met andere woorden, in de talkshows en overal elders gepropageerd werd, sloop langzaam, o zo langzaam de gedachte bij mij binnen dat het werkelijk volkomen overbodig was om zondags naar de kerk te gaan. Moraal was er genoeg in de wereld. Daar werden we al overal mee om onze oren geslagen. Dat je je moest bekommeren om minderheden, om de zwakken, dat politici niet deugen. Daarvoor hoefde je niet naar de mis, daar hadden de kleine atheïsten in mijn klas groot gelijk in. 'Je kunt ook een goed mens zijn zonder in God te geloven.' Dat was zo. En in onze maatschappij kon je ook prima burgerlijk zijn zonder naar de kerk te gaan.

Terwijl je op tv vrouwen zag met blauw geschminkte oogleden en traag bewegende papegaaien in enorme oorbellen naast kort haar aan de ene kant van hun hoofd en lang haar aan de andere kant, die elkaar toeschreeuwden dat wij het toch echt zelf zijn 'die de wereld kapotmaken, de mens is het die alles bederft, weg met Tetrapak' – hoorde je in de preek precies hetzelfde.

Ik vroeg me dan ook vaak af wat nu eigenlijk nog het verschil was tussen de samenleving als geheel en de kerk. Ik vond dat het nog maar een erg kleine stap was tussen de christenen en de rest. Ze wilden allemaal het milieu redden. Ze wilden allemaal onderling begrip tussen de verschillende religies, ze wilden allemaal een beetje minder paus, ze wilden dat de kerk

wat lossier werd, het kwam bij allemaal op ‘menselijkheid’ aan, enzovoort. En de affiches die bij onze kleine kerk in de vitrine hingen zagen er net zo uit als die van de UNESCO en andere clubs. Een grote aardbol, kinderen in een kring eromheen, allemaal met een verschillende huidskleur en ze hielden allemaal elkaars hand vast – een kleurrijk geheel. Zulke beelden deden het in die tijd overal goed.

‘Tekening maar vrede.’ Ik tekende vrede. ‘Beeld eens liefde uit.’ Ik beeldde liefde uit. ‘Vandaag gaat het over verzoening.’ Een tekening van verzoening. Dat ging prachtig zo, zolang je steeds maar een andere leraar had en zolang je alleen maar hoefde te tekenen en niet hoefde te discussiëren. Ik heb zulke tekeningen heel wat keren tijdens een of andere les in elkaar geflanst en een tien gekregen – want ik wist vantevoren dat een leraar zo’n tekening niet zou kunnen weerstaan. Hij voelde het verlangen van ons kinderen dat erachter zat. Ik voelde zijn eigen verlangen erachter. Een tien. Dank u.

Het enige waarin de kerk zich naar mijn mening nog van de samenleving onderscheidde, was dat de kerk Jezus bijzonder belangrijk vond. Maar zelfs in hem had ik, naarmate ik meer en meer katholieke en protestantse beschrijvingen van hem in mijn hersenen opsloeg, weinig interesse meer.

Ik had vrienden genoeg. Ik had als veertienjarige geen behoefte aan nog een onzichtbare toevoeging aan mijn vriendenkring, en al helemaal niet aan een oosters uitgedoste pacifist op pantoffels en met een volle baard, die naar ik aannam weinig interesse voor mij had, aangezien ik hoer noch

tollenaar was, bovendien hadden wij een Mercedes en die paste nooit door het oog van een naald. Hoe laagdrempelig Jezus ons ook werd aangeboden, mijn vrienden en ik konden er niets mee. Men kon hem naast Gandhi afvinken in de categorie: ‘Best een goeie vent.’

En als ik de voorbeden hoorde in de mis, voorzover die te verstaan waren – vaak werden ze voorgelezen door kinderen die eigenlijk nog niet konden lezen, het was vaak meer fluisteren, en ze konden woorden als Tsjetsjenië nog niet ontcijferen of ze waren nog te klein om bij de microfoon te kunnen – dan voelde ik steeds meer dat ook de kerk zelf Jezus niet zo gek veel toevertrouwde.

‘Goede God, er zijn veel zieken die zwaar te lijden hebben, breng mensen aan hun bed die een goed woord voor ze hebben.’ Ik was niet helemaal achterlijk in die tijd. Ik wist dat die voorbede, als je die helemaal uitformuleerde, zo ging: ‘Goede God, er zijn veel zieken die zwaar te lijden hebben, we bidden u natuurlijk niet om het onmogelijke. U doet meestal toch niets en we moeten de wonderverhalen van Jezus nu ook weer niet te letterlijk nemen, dus geeft u tenminste vriendelijke mensen die de zieken opzoeken – dat is toch een aanbod dat u niet kunt afslaan en niemand zal ons nu kunnen verwijten dat we hoop verspreiden waar geen hoop is – wij maken het wel voor u in orde. U hebt ons nodig. Want wij kunnen wat doen en u niet.’

Ik herinner me weer een van die groteske liederen die ik moest zingen, zoiets als ‘God heeft jouw armen nodig, want

zelf heeft hij ze niet' of zo. God heeft jouw handen nodig om wat te kunnen doen, tralala, doebidoebidoe, oh yeah. Ik snapte dat toen helemaal. Ik vond het volkomen logisch om zo te denken. God werd steeds kleiner. En ik verbaasde me er steeds meer over waarom de kerk en de wereld elkaar niet verdragen konden. De drempel om te geloven was toch werkelijk niet meer zo hoog.

Een punt had ik toentertijd nog wel kunnen noemen waarop nog een duidelijk verschil was tussen kerk en wereld: schuld en zonde. Een uiterst zeldzaam fenomeen in onze samenleving. Zonde, dat was een woord waar men een grote hekel aan had, men vond het belachelijk. Toen ik voor mijn Eerste Communie voor de eerste keer moest biechten, maakten ouders van vrienden zich daar vrolijk over: 'Wat heeft zo'n klein kind dan al voor kwaads gedaan,' zei de moeder van een vriendinnetje, en ik knikte gewichtig en dacht voor een seconde aan de kikker die ik in een speelgoedauto gepropt had ook al was die veel te klein, en aan het meisje dat ik samen met mijn zusje uit het dakraam had gehouden, alleen maar omdat het dan zo mooi huilde en we haar konden troosten als echte moedertjes.

Schuld. Dat was voor mensen altijd een gevoelig punt. Met schuldgevoel had men, zeiden ze, in de middeleeuwen de massa's onder de duim gehouden. En voor de middeleeuwen waren de mensen bang, want die waren 'donker', zoals Ken Follett ons geleerd had. Dat spelen met schuldgevoelens verweet men de kerk.

Bovendien zijn mensen, zo kreeg ik dat op tv en ook op school te horen, door hun omgeving geconditioneerd. Schuld bestaat eigenlijk helemaal niet. Dat hebben ze maar verzonnen om de biechthokjes vol te krijgen. ‘Zo gemeen van die kerk,’ hoorde ik om mij heen. En ook ik dacht vaak: ‘Schijnheilig gedoe allemaal.’

Wat je wel had, in plaats van schuld, waren slechte genen en slechte ervaringen in je jeugd. Zeiden ze. En dat dat oude schulddenken nog altijd de ronde deed, dat men nog altijd zondebokken zocht, dat was toch opnieuw de schuld van, tja, daar kon men toch echt niet omheen, van de kerk. Niks aan te doen.

Op de hoofdpunten waren kerk en samenleving het echter grotendeels eens: juist gedrag. De kerk baseerde zijn opvattingen daarbij op interpretaties van wat Jezus gezegd had. De samenleving – ik weet het niet – op waarden die wel ergens stonden, die ooit ergens opgeschreven waren. Ikzelf raakte het gevoel voor wat God van mij wilde in mijn leven, los van verkeersregels, de grondwet, sociale actie en een hart dat niet helemaal ongevoelig is, helemaal kwijt. Ik bad nog wel af en toe tot hem. Ik was dan stil en luisterde.

Vaak zat ik op mijn kleine rose kamer, alleen op mijn bed. In de kamer ernaast deed Papa zijn middagdutje, Mama was beneden in de keuken, je kon de deksels op de pannen horen klepperen, Steffi hing aan de telefoon, en dan werden mijn gedachten tot een gebed. Dat raakte een snaar. Niet zo vaak, maar toch met een zekere regelmaat, ging de wereld kort

open, en een onbegrensd en volkomen 'Ja' stemde met mij in, hoewel ik niets had gedaan of gezegd, niets anders dan op de rand van mijn bed zitten. Alleen maar Ja. En als ik eerlijk ben, dan vond ik dat op den duur, ook al was het mooi – te weinig.

Want 'God wil geen schijnheilige gebeden, hij wil daden zien,' zo had ik geleerd.

En die geest heeft mijn geloof bedorven.

3

Voor ons onze lege borden.

‘Kinderen.’ Papa keek ons niet aan – misschien even heel kort. Waarschijnlijk omdat hij zijn ogen niet aan die van ons wilde vasthaken, om ons niet mee te sleuren in de afgrond die daarachter begon. We zaten ’s middags om de ronde tafel in het vertrek naast de kerstkamer. Ik was vijftien.

In deze kamer stonden de oudste meubelen. In de muur zat nog een klein luikje voor de lift naar de vroegere keuken in de kelder. Buiten was het zo stil als altijd op Eerste Kerstdag, omdat alle gezinnen dan altijd bij elkaar zitten. Ik zat aan de andere kant van de tafel, met de erker in mijn rug. Daar hingen de oude zwartwit foto’s van mijn oudooms en oudtantes en het grote ronde schilderij waarop mijn overgrootmoeder en haar man glimlachten en mijn overovergrootouders een beetje strenger keken. Links van mij zat Johannes, dicht bij het gordijn naar de kerstkamer. Steffi zat rechts van mij. Mama had de opscheplepel op tafel gelegd en was zwijgend naast Papa gaan zitten. Zijn ogen waren een beetje rood.

‘Kinderen.’ Nog drie seconden.

‘We moeten jullie iets heel, heel, we moeten jullie,’ zijn ogen en zijn stem braken, hij hilde en wij keken hem geschrokken aan. Papa hilde nooit, nog geen snik.

Mama pakte zonder op te kijken Papa's hand vast, stevig vast, we zaten als aan de grond genageld, en ik keek naar de bovenkant van haar voorovergebogen hoofd, naar de witte streep tussen haar zwarte haren. Toen zei ze heel zachtjes: 'We moeten jullie iets heel verdrietigs vertellen,' en Papa onderbrak haar weer met snikken, herstelde zich, en ik ademde niet, omdat het leek alsof er een nachtmerrie de kamer binnengroeide, door de muren heen die zich oplosten en slechts de ronde tafel met ons eromheen achterlieten, die rondzweefde in het duister. Maar die zich ook net zo snel weer kon terugtrekken, de muren weer stevig op de grond kon zetten en de kamer weer de kamer laten zijn. Maar toen zei Papa dat hij al snel zou moeten sterven. Dat de dokter slecht nieuws had en dat de kanker ongeneeslijk was en dat er niets meer voor hem gedaan kon worden.

Mijn zusje jammerde zachtjes, het was geen huilen, alleen haar stem klonk zo hoog, alsof hij uit haar neus kwam, nee, nog hoger, uit haar ogen, uit de plek tussen haar ogen. 'Wat zei die dan? Wat zei die dan? Wat zegt-ie dan? Wat zegt de dokter?'

'Drie weken, of drie maanden,' zei Papa, en ik hoorde mijn zusje twintig meter verderop, ach nee, nog veel verder weg, van een ontzaglijke afstand huilen, en, nee, janken, en mijn broertje, ook zo ver weg, hilde, en Papa ook, en bij mij zwierf de steen uit mijn maag naar mijn hals, de steen die in mijn buik gestompt was, zomaar, alsof ik geen meisje was maar een kerel met een mes die je zo'n mep wel kon verkopen,

moest verkopen, alsof ik geen zachte buik had die toch nooit in een vuistgevecht verward zou raken, alsof ik een zwaar-getrainde man was die na een paar dagen zo'n klap al weer te boven zou zijn, alsof niet al mijn bloedvaten aan stukken gescheurd werden, alsof die vuist per ongeluk de verkeerde had geraakt, dit was nooit de bedoeling geweest, dat men een kind met zo'n klap zou laten overgeven.

'Ik geloof er niks van,' schoot eruit, en uit mijn ogen spotten een paar tranen er achteraan, en bij mijn volgende ademtocht geloofde ik het werkelijk niet meer, alleen mijn lichaam moest zich nog herstellen. Dat was namelijk plotseling ingeslapen, als een afgeknepen voet.

Overall om mij heen weende en snikte het. Mama, Steffi, Papa, Johannes, als kinderen uit verschillende, vreemde gezinnen die men naakt in een ijsskoude ruimte had gezet, deur dichtgesmeten, en iedereen was op zijn eigen manier geschrokken. Als kinderen die elkaar niet kunnen troosten. De lege borden op tafel stonden wit te glimmen. Ik had een bord waar geen rose bloemen op geschilderd waren.

'Ik zal ertegen vechten, voor jullie,' zei Papa met zijn hoofd tussen zijn handen, en toen keek hij op, recht in mijn gezicht, met rode, natte ogen, een lopende neus, zijn tanden op elkaar geperst en een hand tot een vuist gebald. 'Ik zal vechten tegen die rotkanker,' en hij spoog bijna bij dat woord 'vechten'. 'Dat beloof ik jullie, dat zweer ik jullie, dat ik ervoor zal vechten om zo lang mogelijk bij jullie te blijven,' en hij keek mij aan alsof hij me wenend om vergeving had gevraagd.

Zijn eigen vader was overleden toen hij zeventien was.
Hij wist nog veel beter dan wij tegen welke gruwel hij voor
ons wilde vechten.

4

Mijn herinnering begint pas een week later weer. Op de berg. Tijdens het wandelen, terwijl ik naar mijn laarzen kijk. Verder terug kom ik niet. Eén stap dus. Onder mijn sneeuwlaarzen knerpt het, en de wind fluit om mijn hoofd, en de fijne, ijskoude, schitterende kristallen in de lucht prikken in mijn gezicht.

Ik ruik de sjaal voor mijn neus. Hij ruikt naar het kastje waar hij het hele jaar in ligt als ik hem niet gebruik, naar de muts van Papa en zijn aftershave, en naar Mama's leren handschoenen, en naar het haar van mijn broer, naar onze hond, naar mijn zus. We zijn weg van huis. We zijn zeven uur verderop naar het huisje in het Zwarte Woud gereden. Het huis van mijn grootmoeder. In de bergen.

En daar lopen we nu, waar anders de koeien grazen. Hoog daarboven. Alleen maar weidevelden die zich braak en onaangeroerd ver boven de dorpen uitstrekken. Er is verder niemand. Fijne sneeuw wervelt langs de berghelling en ik denk nergens aan. En ook als we allemaal boven op de top staan, Mama, Papa, Steffi, Johannes en ik, en als we de foto maken, dan heb ik nog steeds geen enkele gedachte. Wie heeft die foto eigenlijk genomen? Weet ik niet. Misschien was het wel met de zelfontspanner. Ik weet niet hoe ik kijken moet. 'Het laatste

familieportret,' gaat er door mijn hoofd, en dan is het weer stil daarbinnen. En de wind fluit de hele tijd, en praten kunnen we niet, zo koud is het, en je vraagt je eventjes af waarom je blik zo verblind is, hoewel er geen zon is, want overal hangen wolken en waar ze niet zijn is sneeuw. Witte bergen, witte hemel. We lopen langs drie oeroude, knoestige bomen, die ik van kind af aan al ken. Kromgebogen. Ze zien eruit alsof er een hevige storm aan het waaien is, aan de ene kant groeien bijna geen takken, aan de andere kant lijken ze door iets aangezogen te worden. Alsof het vrouwen zijn bij wie de wind de haren achter hun hoofd vandaan haalt en naar voren trekt, waar ze horizontaal heen en weer fladderen.

Ergens daarboven merk ik het. Ergens daarboven, terwijl ik onder het lopen naar mijn laarzen kijk, naar de sneeuw. Dat iets in mij al een tijdje, al de hele tijd, aan God denkt. Alleen blijft mijn hoofd er leeg bij.

5

Wakker geworden. Voor mijn ogen is het wazig groen-wit. Het wandtapijt. Het bed in de jongenskamer, denk ik. Dus dan is dat het wandtapijt. Het huisje, denk ik, en dan: 'Ik wil Papa niet kwijt.'

Ik blijf nog wat in bed liggen, omdat ik eerst helemaal wakker moet zijn en de restjes van de zware loden slaap tenminste uit mijn hoofd en mijn armen verdwenen moeten zijn, zodat ik overeind kan komen. Steffi ligt aan de andere kant van de kamer. Ik kan mijn adem zien. Zo koud is het. We slapen in de kleine zolderkamer. De jongenskamer. Waar mijn ooms sliepen toen ze klein waren.

Ik steek mijn arm onder het dikke donzen dekbed vandaan en probeer het kleine stinkende elektrische kacheltje aan te krijgen. En als ik aan de knop draai denk ik: 'Ik wil Papa niet kwijt.'

Ik grijp naar de wollen sokken naast het bed, trek ze onder het dekbed aan. Ik sta op, wikkel een deken om mijn nachthemd, houd het met één hand vast terwijl ik de knop van de kamerdeur naar beneden duw. Ik wil Papa niet kwijt, denk ik zacht. Net zo zacht als ik de deur opendoe, om Steffi niet wakker te maken. En bij het tandenpoetsen, terwijl ik in de spiegel kijk, weet ik heel rustig, dat ik Papa niet kwijt wil.

Ik spuug de tandpasta in de witte wasbak, spoel mijn mond, 'Ik wil Papa niet kwijt'. Ik ga de trap af, hij kraakt, 'Ik wil Papa niet kwijt', nog een stap en ik wil Papa niet kwijt, en als ik de deur naar de kamer opendoe wil ik Papa niet kwijt, en dan – daar zit hij aan tafel, de zon glanst in zijn haar, de zin blijft in mijn hoofd hangen.

Ik ga naar hem toe, hij opent zijn armen, we omhelzen elkaar. 'Goeiemorgen,' fluister ik in zijn trui. 'Goeiemorgen, mijn Esthertje,' zegt hij. Ik ga tegenover hem zitten.

En als ik de beker chocola naar mijn mond breng en een slok wil nemen, dan wil het niet, ik zet de beker weer neer. Ik wil Papa niet kwijt en ik kijk naar mijn bord. Ik wil Papa niet kwijt. Maar ik zeg het niet tegen hem. Want hij wil vechten en hij heeft al zijn kracht nodig.

Zo ging het dagenlang, en bij het knippen tegen het zonlicht, en wanneer de gele boter onder het mes vandaan krulde en ik het op mijn brood deed en het uitsmeerde wilde ik Papa niet kwijt, en als ik 's avonds in bed lag, de elektrische kachel rook en het ruisen van het beekje voor het huis hoorde, en mijn zusje nog zachtjes 'Slaap lekker, Esther' fluisterde, wist ik het en riep alles in mij: 'Ik wil Papa niet kwijt.' De zin schoot wortel achter mijn hersenen en in mijn hart, hij opende zich in mijn buik, hij trok in mijn voeten, hij groeide uit mijn vingernagels, hij verstrikte zich in mijn haar en lag in het zweet op mijn huid. Hij kwam en ging ongemerkt, haakte zich aan me vast. Zijn slippers fladderden tussen de dingen door even kort 'Ik wil Papa niet kwijt', je voelde het

een paar seconden angstig in je keel en bij het ademen. Ik nam hem waar terwijl hij bijna helemaal aan elkaar gegroeid was, als hij lichtjes aanzwelde, en liet hem zijn beweging. Hij draaide zich langzaam om en om. Als een groot strakgespannen zeil. Ik liet het gebeuren. En toen hij stopte met bewegen dacht ik: 'God.'

En alles viel op zijn plaats.

Dat is het elegante en het lichte van de jeugd, dat die nog dingen over zich heen kan laten komen.

Dit gebed, of hoe je het wilt noemen, dat zo was ontstaan, was anders dan alle andere gesprekken die ik tot dan toe met God gevoerd had.

Ik was dat gebed. Helemaal. Ik wilde met alles wat in mij was dat mijn vader zou overleven. Het was niet zoals eerst, dat in mijn bidden allerlei gedachten vervlochten waren. Ik censureerde mijzelf niet meer, zoals eerst.

Als ik verliefd was op een jongen, en ik wou dat hij ook op mij verliefd zou raken, gaf ik aan God toe dat het ook best de verkeerde jongen kon wezen. Dat God dat waarschijnlijk beter wist dan ik, 'maar toch, alstublieft, ik hoop het zo, het zou zo mooi zijn, als het mag, persoonlijk wil ik het zo graag, ach man, ik hou zo van hem, lieve God, alstublieft, laat hij ook van mij houden. Uw wil geschiede, maar alstublieft, alstublieft, maak toch dat hij mij eindelijk ziet staan'.

In zulke gevallen wilde ik iets graag, en dan overwoog ik iets, en dan kwam er een of andere doorsnee humanistische

middeneuropese jarennegentig-moraal achteraan, dan volgde er een onderhoud tussen hoofd en hart en een van onze zo hooggewaardeerde onderbuikgevoelens – namelijk die van mij – waar ik verondersteld werd goed naar te luisteren. Dan draaide en draaide ik de wens om en om en vroeg mezelf af of het wel een goeie wens was, of het voor mij goed was die te hebben. Dan vroeg ik me af of God misschien voor mij ook een wens had. En dan merkte ik dat het mij eigenlijk worst was of God een andere wens had dan ik, omdat ik het op mijn zenuwen krijg van die andere wensen van hem, waar je toch alleen maar een vaag idee van hebt, of die je uit de Bijbel moet zien te destilleren. Maar toch is hij er, en hij heeft iets met mijn leven te maken, en dus bidden we toch maar, rekening houdend met al deze verwickelingen, zonder te weten wat je kunt verwachten en volgens welke criteria de dingen bij hem eigenlijk gaan, als ze al gaan.

Blijft de vraag waarom we dan eigenlijk nog bidden. Beleefd zijn kan tenslotte altijd nog zondags in de kerk. Met een knieval voor de tabernakel.

Al dat getob en gepieker, dat ‘Hoe is God’, wat wil hij nu eigenlijk, en wat wil ik, wat mag je hopen – dat ontbrak allemaal volkomen na het slechte nieuws, toen het gebed zich in mij aankondigde. Mijn gedachten waren platgeslagen door de schok. Wat een volwassene voor een gebed had kunnen aanzien, zweeg. Het gezonde verstand, dat zich verzet tegen de wens om te bidden, was afwezig. De hersenen, die tegen je zeggen: ‘Nu eerst even je verstand gebruiken. Je moet je geen

valse illusies maken. Wonderen gebeuren misschien wel, je mag erom vragen, maar je weet toch zelf wel: je hond hebben ze ook in laten slapen, terwijl je zo gebeden had, de buurman is ook overleden, hoe vroom hij ook was. Natuurlijk, zeker, God bestaat heus wel, maar geloven dat hij ingrijpt in deze wereld, dat is toch jezelf voor de gek houden. Je kunt je toch ook wel met zulke dingen bezighouden zonder je aan strohalmen vast te grijpen. Daar help je hem toch ook niet mee. Zullen we eerst maar eens met de chemotherapie beginnen?’

Op je vijftiende heb je nog niet zoveel mitsen en maren. Je hebt ze wel, maar als je geluk hebt zijn het dansende, beweeglijke vragen en nog geen in lood gegoten twijfels, waar het zogenaamde gezonde verstand net te laat zijn voet uitgetrokken heeft, zodat het met een been vastzit en dan denkt dat als het maar krachtig genoeg met zijn armen zwaait, dat het dan een soort geestverrijkende dans mag voorstellen.

Ik dacht dus niet zoveel na. Ik merkte hoe vanbinnen op verschillende plekken een zachte drang ontstond. Ik liet dat gebeuren. Hij werd groter. Toen zeiden mijn gedachten: ‘Ik wil bidden,’ en mijn hart zei: ‘Precies, ik ook,’ en mijn buik zei: ‘Wou ik ook net zeggen,’ en mijn tong zei: ‘Ik ga Steffi en Johannes vragen of we samen zullen bidden,’ en mijn verstand zei ‘Nee, nu nog niet. Eerst het juiste moment afwachten.’

Dat kwam ’s avonds in de keuken, een dag later, nadat ik het met mezelf eens was geworden.

Dus ik zei in de oude keuken van mijn grootmoeder, terwijl ik met mijn broertje en zusje bezig was de houten plan-

ken van de avondboterham af te drogen: 'Ik wil bidden.' Mijn zusje stopte met afwassen en zei: 'Ja, precies, ik ook,' en mijn broer: 'Wou ik ook net zeggen.' Meer niet. Het ging bij hen dezelfde kant op als bij mij. Het was een van de momenten in ons leven waarin wij drieën het meest eensgezind waren.

'Waar?' vroeg Steffi. 'Boven op de vliering?'

Ja.

6

De ijzeren klink van de deur was ijskoud, de hele ruimte daarboven was zo kil als de sneeuw die op het dak lag. In het donker zag je de vage omtrekken van koffers en kisten, waarin nog altijd oude witte lijfjes, lange onderbroeken en babymutsjes werden bewaard, bedekt met oude vergeelde kranten uit de twintiger jaren. De lucht was zo koud en fris dat je het gevoel had dat al het stof op de vloer en de meubels rustte. Nergens iets opgedwarreld. Toch rook het muf.

We probeerden zachtjes te doen. We wilden niet dat de volwassenen ons hoorden. Dat was lang geleden: dat ik zo zacht probeerde te lopen, zoekend met m'n voeten over de planken, voelend door mijn sokken heen naar de plekken waar het niet kraakte.

Niemand van de volwassenen wist dat we samen gingen bidden. We hadden het aan niemand verteld. Niet aan onze ouders, niet aan oma, niet aan de ooms en tantes. Het was te intiem. En terwijl we over de ongelijke treden naar boven klommen, maakte ik me zorgen dat iemand ons zou zien en zou vragen wat we daar deden. Of ons daar in het donker bij het bidden zou vinden. Dat zou ik pijnlijk gevonden hebben. Dan zouden we ons denk ik alledrie geschaamd hebben. We waren van plan om een wonder te bidden, hoewel we hadden

geleerd de wonderverhalen van Jezus zo te interpreteren dat er niks wonderlijks meer aan was. Jezus kon niet over het water lopen, dat was een zandbank. Jezus had de blinden niet ziende gemaakt, hij had hun slechts de 'oogkleppen' (ik krijg nog kippenvel als ik het opschrijf) van de ogen genomen, zodat ze de nood van de andere mensen konden zien – als voorbeeld voor hun naasten. Jezus had Lazarus niet opgewekt uit de dood, hij had hem slechts uit zijn 'isolement, uit zijn zelfgekozen sociale eenzaamheid' terug naar de 'gemeenschap' (yuck, kots) gehaald.

Dat de verhalen over Jezus op die manier voor tieners ongeveer net zo relevant werden als *Carla moet naar de tandarts*, dat hadden de kerken niet door. Dat wij als kinderen, Steffi, Johannes en ik, na het afschuwelijke nieuws over Papa niet precies wisten of je God-zonder-armen eigenlijk wel om het onmogelijke mocht vragen – dat wij na 2000 jaar christelijke geschiedenis van de mensheid zo onzeker, alsof we over eieren liepen, over de vliering schuifelden en bang waren dat God van ons niet 'Maak Papa beter' wilde horen maar 'Red de walvissen', dat – nou vooruit – dat konden ze misschien werkelijk niet weten. Een kleine priester-in-opleiding legde mij jaren geleden een keer uit waarom je bij de voorbede niet om genezing van zieken en dus om een wonder mocht bidden. Dan had je namelijk meteen een theodicee-probleem in de gemeente. 'Je bedoelt,' antwoordde ik met gedempte stem, terwijl ik angstig om me heen keek, 'je bedoelt dat de schapen nog niet op de hoogte zijn van het feit dat God niet alle zieken

beter maakt?’ En ik boog me voorover en fluisterde hem in zijn oor: ‘Ik zal het tegen niemand zeggen, hand erop.’ Laten we ze verder laten slapen, die dombo’s. Vond hij niet grappig.

Johannes draaide aan het oude zwarte lichtknopje om het blikken lampje aan te doen, dat een beetje eenzaam boven de ladder naar de vliering bungelde. Het deed het niet. We kropen dus in het donker verder naar de kleine kamer die we wilden gebruiken.

We hadden geen idee hoe het straks moest. Ik dacht niet aan schietgebedjes. Mijn gebed was al helemaal volgroeid. Al een paar dagen lang. Voor mijzelf. Maar de uitdrukking ervan moest ik nog vinden. Die had ik niet. Die hadden we geen van allen. Steffi sloot heel voorzichtig de deur achter ons. We trokken ons hoofd in voor het schuine dak. Beneden keken ze tv of ze speelden backgammon, of ze deden hun best de absurditeit te verdragen dat elke seconde van Papa’s leven een gewicht had gekregen dat nauwelijks te dragen was. Dat je de neiging hebt op te springen en voor te stellen om te dansen, nog iets groots en schoons te doen, omdat alles zo zwaar en kostbaar is als bij een galgenmaal.

Wij drieën stonden in de kleine kamer op de vliering, draalden nog even. Door het driehoekige venster weerkaatste de sneeuw een blauwachtig licht. De berg tegenover ons huis lag in de nachtelijke schaduw. Tegen de muur stond in het donker een opklapbed. Het dekbed welfde zich hoog en dik in de grijze schaduwen. Toen Johannes er op ging zitten bolde het links en rechts van hem omhoog. Hij zakte diep weg en zat daar

als op het dek van een zelfgevouwen scheepje met kleine, dikke, steile wanden van dekbed. Steffi en ik pakten twee krukjes en gingen voor het bed zitten. Het was koud. We zeiden niets. Een halve minuut misschien? Toen maakte ik in het donker het kruisteken en begon te mompelen 'In de naam van de Vader', en mijn broer en zus vulden zachtjes aan met 'en de Zoon, en van de Heilige Geest. Amen.' Opnieuw stilte. Zover kwamen we. Dat wisten we nog. Het kruisteken was ons nog vertrouwd.

Zwijgen.

Ik voelde een drang tot bidden, maar ik wist niet wat of hoe. Ik wilde mijn eigen stem niet horen. Ik dacht dat die mij nooit helemaal zou kunnen uitdrukken. Dat de wil en het geloof in mijn hart het tussen mijn tong en gehemelte niet voor elkaar zouden krijgen vorm aan te nemen. Ik was bang dat mijn stem in de lucht zou blijven hangen. Zoals mensen het misschien kennen van als ze 'ik hou van jou' willen zeggen, ze dat ook echt menen en dat die zin dan ongenadig, zonder ziel in de ruimte hangt – pijnlijk –, bijna ongeloofwaardig naklinkt, een beetje dommig, zichzelf naäpend. Ik was bang dat ik zou moeten toezien hoe mijn gebed als ik het hardop uitsprak door de ruimte zou zweven en langzaam, langzaam zou verbrokkelen, in kruimels op de grond zou vallen en op zou lossen. Dan zou ik vanaf dat moment geen mens meer geweest zijn die tussen een verschrikkelijk bericht en een gebed in leefde. Ik zou dan niet anders meer dan een mens vol ongemeten afgrijzen zijn geweest.

Zwijgen. Daarin zat ons eigen wachten op het moment

waarop een van de anderen misschien iets zou gaan zeggen. Maar die momenten gingen voorbij. Het was te serieus om gewoon maar wat te praten. Een van onze magen maakte een geluid. Ik dacht na over zinnen die ik zou willen zeggen. Met de andere twee was het net zo. Maar we hielden het zwijgen vol. Gespannen. Wachten. Niemand zei iets.

We hadden nog nooit zo bij elkaar gezeten. Maar we overwonnen de seconden en de minuten, waarin men anders misschien zuchtend het ene been over het andere zou slaan, van zithouding zou veranderen of zijn keel zou schrapen, zoals mensen dat in de kerk of tijdens een concert altijd doen. Wij zwegen. Minuten lang.

En toen werd het zwijgen ineens stil.

En vanuit die stilte werd er aan ons getrokken. Het was niet meer het wachten van mijn broertje en zusje tot ik nog iets ging zeggen. Ze wachtten niet. Ik wachtte ook niet meer op hen, maar vanuit de stilte groeide een rust. Een rustig geduld. Het was niet meer ons wachten. Het was dat van *hem*.

En de vrede die in dat geduld lag, bedachten wij niet zelf. Die vrede was niet van ons, maar we wisten dat het de waarheid was. En waarheid stelt altijd maar een vraag. En het enige antwoord op die vraag is 'Ja', dat geeft zij zichzelf en wij knikten haar verder alleen nog maar onze woorden toe.

Steffi fluisterde: 'U hebt gezegd, waar twee of drie in mijn naam bijeen zijn, daar bent u in hun midden. Dat hebt u gezegd. En we zijn toch met ons drieën, Jezus. Maakt u Papa alstublieft weer beter.'

En Johannes: ‘Doet u alstublieft een wonder, lieve God. We zijn niet zo heel vaak in de kerk geweest en ik heb niet veel gebeden. Maar u kunt wonderen doen.’

En ikzelf: ‘Doet u alstublieft een wonder. Maak Papa alstublieft beter. Maak alstublieft dat hij niet sterft. Wij geloven in u.’

God. Groter dan toen bij de zee. Zo duidelijk als: ‘Ik ben.’ Duidelijker nog. Zekerder dan jezelf.

Ik moet vaak aan dat gebed denken als ik met bekenden praat die niet in God geloven, maar die van mij weten dat ik wel gelovig ben. Je hoort dan vaak: ‘Nou ja, ik kan me goed voorstellen dat bidden je rustig maakt, het geeft vast een heel goed gevoel als je kunt geloven dat er altijd iemand is.’

Ik ga daar dan niet op in, omdat ik weet dat ik van iemand die niet gelooft niet kan verwachten dat die van mij de werkelijkheid van God zou kunnen aannemen, die toen in die kamer bij ons was. Mijn broer en zus hadden het destijds precies zo ervaren. Maar dat kan ik die bekenden niet uitleggen, en ik zou deze geschiedenis ook nooit vertellen. Want dan zouden zij het waarschijnlijk zijn die stil werden, omdat ze zich dan voor mij zouden schamen en medelijden zouden krijgen. Namelijk voor het feit dat ik en mijn broertje en zusje toen kennelijk in zo’n grote nood verkeerden, dat onze psyche van alles bij elkaar ging verzinnen. Een groepsdynamiekhallucinatie-zelfinbeeldingkletsverhaal.

Wij drieën hebben lange tijd niet over deze ogenblikken op de vliering met elkaar gesproken. Maar als het in gesprek-

ken over God in het algemeen ging, merkte ik, dat zij het over dezelfde God hadden als ik.

We spraken het nooit uit. We zeiden op zijn hoogst: ‘Begrijp je wat ik bedoel? Zoals toen in de kamer op de vliering, toen we gebeden hebben. Net zoiets. Snap je?’

En we snapten het. Zonder dat we het ooit aan elkaar hadden uitgelegd. Die week baden we elke avond zo samen.

7

De lucht was warm en vochtig en gistig van het pizzadeeg en het bier. De laag boven de tafel hangende lampen in het restaurant deden oranje lichtkogels ontstaan en iedereen die te ver achteroverleunde in zijn stoel zat in het donker. Zo zag ik Papa als hij zich voorover en weer terug boog steeds een gelig gezicht krijgen – en dan weer helemaal geen. Hij zat achteraan aan het eind van de tafel, aan het hoofdeinde. Johannes zat links van mij, Steffi tegenover ons, nog een of twee neven en nichten, ik weet het niet meer, tantes, ooms, een grote tafel was het, en in elk geval een broer van mijn moeder die aan het andere hoofdeinde zat. Iedereen probeerde het bericht dat de kanker van Papa niet meer te genezen was te verdragen en pizza te eten. Het was twee dagen na het gebed op de vliering, misschien ook wel drie, of vier. Ik kneep onder de tafel in Johannes' hand, hij lachte even naar me. Steffi keek me telkens aan met de vraag in haar ogen: 'Hoe gaat het nou met je?' en 'En nu? Hoe gaat het nu?' en een half uur later keek ik Johannes met diezelfde vraag aan, en we antwoordden steeds met de glimlach van de hoop. Echte hoop, een beetje verwonderd, maar 'Ja'.

Iedereen dronk veel wijn. Dat deden ze altijd, en de ogen glommen al, en de wangen kleurden al rood, en er werd zelfs

al gelachen, en mijn vader dook steeds minder vaak op in het schijnsel van de lamp. Steeds vaker zag ik alleen nog maar zijn handen die aan de rand van de tafel een servet aan het vouwen waren, de stof betasten, handen vouwen, servet kneden, servet uitelkaar vouwen, eroverheen strijken. Een neef vertelde een grap, we moesten lachen, ik ook, maar ik gluurde steeds weer naar de andere kant van de tafel, naar Papa, naar zijn handen, keek of zijn gezicht weer in de lichtkegel zou opduiken, wilde het lezen of zoiets. Na de grap van mijn neef kwamen nog een paar moppen van diverse andere familieleden, zo gaat ook dat helaas bij ons altijd zo. En toen zag ik hoe Papa ineens uit het donker opdook, zich vooroverboog en naar ons keek. Het zag eruit alsof hij van onderen af keek, zijn hoofd lichtjes in zijn nek terwijl hij zich met zijn handen aan de rand van de tafel vasthield. Zijn ogen strak gespannen, hunkerend, zijn mond zo beheerst samengeperst alsof hij van binnen gesloopt is en de pijn onderdrukt. Zijn ogen flakkerden op een of andere manier en lagen diep weggezonden en zijn hele houding straalde bereidheid uit om in zijn schulp te kruipen, of hij had dat al gedaan. De kanker-blik. Die kende ik nog niet. En ik wist toen ook nog niet dat die nog ontzettender en duidelijker kon worden. Papa boog zich voorover naar de oom die tegenover hem zat, zei iets. Ik keek weer om mij heen, de tafel rond, ik wilde niet dat iedereen mijn blik zou opmerken, en ook zou beginnen Papa aan te staren. Toen ik weer naar de overkant keek stond Papa al overeind, verdween geheel in het donker, deed de buitendeur open. Die viel weer zachtjes dicht tegen

de spons die rond het slot zat. De blikken van mij en mijn oom troffen elkaar, angstig en onzeker. ‘Laat me er even door,’ zei ik tegen Johannes en ik zette mijn voet naast zijn hand op de bank, zette me af tegen zijn schouder, hij boog zijn bovenlichaam naar voren en liet me erlangs. De tafel werd stiller. Mijn moeder zei iets. Ik duwde de vette, kunstleren deurknop naar beneden, langs een dik waxgordijn, naar buiten. Ijskoude lucht bevroor in mijn neus. Sneeuw kleefde aan de grond vast, als ijs in een vriesvak. Het was bijna oudejaar. Tegen de muur van het huis, in een donkere hoek – mijn vader. Wanhopig. Mijn vader, in doodsnood, die naar de grond staarde en waarschijnlijk probeerde zich te beheersen, zoals hij zijn rechterhand door zijn haar haalde, lucht tussen zijn tanden naar binnen zoog, zijn hoofd plotseling in zijn nek wierp en omhoog keek. Daarbij merkte hij mij op.

Ik liep naar hem toe en schoof mijn hand in de zijne, ik voelde me zo klungelig in mijn medelijden en tegenover zijn hulpeloosheid. ‘Papa,’ zei ik zacht.

Hij drukte kort met duim en wijsvinger tegen zijn gesloten ogen en zuchtte. Toen legde hij zijn hand onder mijn kin, met de vingertoppen tegen mijn wang.

‘Ach,’ bracht hij uit, en zijn stem was een beetje gebroken. ‘Ach, Esthertje, het is toch zo – ik had me zo verheugd op jullie – ik kon – ik kon niet – ach, het is gewoon een grote kankerzooi.’

Hij drukte mij steviger tegen zich aan. Hij beheerste zichzelf zo, en de inspanning, de kracht die hij daarvoor no-

dig had, die voelde ik in de manier waarop hij mij tegen zich aandrukte. ‘Mmm,’ zei ik zacht. Ik pakte zijn hand vast. En toen ontspande hij zich een beetje. ‘Was je geschrokken, Esthertje? Moet je niet doen hoor, meisje,’ en hij drukte een kus op mijn hoofd.

We stonden daar in de kou zo nog een beetje bedremmeld bij elkaar. Papa keek omhoog naar de hemel. ‘De maan is zo bijzonder vandaag,’ zei hij. En dat was zo. Hij had een enorme, ovalen, witte glans om zich heen. ‘Mmm,’ zei ik, en we zwegen weer, terwijl ook de maan ons niets te zeggen had. Die was er gewoon. Vandaag wel heel bijzonder mooi. Een soort kitsch vergeleken met dat wat wij als kinderen ervaren hadden, waar onze hoop op rustte, waarop onze zielen vol vertrouwen de ogen sloten en zachtjes ‘dank u’ fluisterden, tot ze diep en regelmatig ademden.

‘Lieve God,’ dacht ik, als een groet. Maar ik bemerkte de kwetsbaarheid van mijn vader naast mij, ik hield zijn hand vast en ik zou hem zo graag iets geven van wat ik geloofde, wat ik wist. En ik bespeurde voor de eerste keer die nervositeit die ik tot op vandaag ken. De gedachte: hij moet bidden. Dit helpt allemaal niks. Hij moet bidden, dat is het enige. Hij moet met zijn God in gesprek. En snel ook. Hoe krijg ik dat voorelkaar? Ik kan toch niet tegen Papa zeggen: ‘Bid, mijn broeder in de Heer, en gij wordt geholpen.’

‘Ik hou van u, Papa,’ meer kwam er niet uit.

‘En ik van jou.’

We gingen weer naar binnen.

8

‘Scheisse.’ Ik zit aan de tafel in de kamer van oma’s huis. Mijn kleine nichtje zit tegenover mij, een backgammonbord tussen ons in. Ik heb de eerste zet gedaan, de dikke houten schijf opgeschoven, nu is zij. Ze twijfelt, ze denkt na, en in de seconden dat zij rustig naar het bord kijkt, denk ik ineens: ‘Scheisse.’ Mijn hart raast. Ik sla mijn handen voor mijn gezicht. ‘Scheisse. Ik ben bang. O God, scheisse, scheisse, scheisse. Ik ben bang. Doe het niet! Doe het niet. Laat hem bij ons. O God.’

Ik schuif op de bank heen en weer, kan gewoon niet meer zitten. ‘Jij bent,’ zegt Lea, mijn nichtje, en de reeënogen in haar kindergezichtje boren zich in de mijne. Ik doe alsof ik nadenk, leg mijn voorhoofd op mijn hand. ‘Je moet eerst gooien,’ zegt ze. Ik gooi. Schuif met de stenen, wil de trap op naar Papa, maar ik blijf zitten. En dan adem ik weer rustiger, en ik bedenk dat je het niet vanzelf krijgt. Dit geloof. Dat ik werkelijk niet in een veilige boot zit, waaronder het geloof als een brede stroom voortglijdt, maar dat ik nog duidelijker kiezen moet. Voor God. Misschien. Ik weet het niet. Ik weet niet welke aanspraken God op mij kan maken. Wat hij nog meer wil, behalve bidden. Wil hij dat ik vanaf nu weer trouw naar de kerk ga? Ik doe wat u maar wilt, God. Maakt me niet uit wat.

Ik doe het. Ik ga in de rosse buurt zitten, als dat is wat u wilt. Zegt u het maar! Maar hij zegt niets.

Als we 's avonds weer in de kamer zitten zeg ik zacht tegen Johannes: 'Gaan we naar boven?' Hij staat op en loopt met me mee naar de deur, waar Steffi al staat te wachten. Opeens draait Papa zich om in zijn stoel. 'Wat doen jullie daarboven eigenlijk?' vraagt hij.

Hij staat op uit zijn stoel bij de tafel, komt naar ons toe en kijkt ons aan. Iemand vertellen dat je voor hem bidt heeft vaak een lichte bijmaak van arrogantie, van 'ik bekommer mij om jou'. Zoiets zeggen tegen een sterk en charismatisch karakter, vooral als het je eigen vader is, klinkt raar.

Johannes kijkt naar zijn voeten. 'We bidden,' zegt hij.

'En wat bidden jullie dan?' vraagt Papa, en ik hoor al aan zijn stem, dat een klein stukje van zijn sterke vaderrol bereid is plaats te maken voor iets anders.

'Dat u blijft leven,' zeg ik zachtjes en ik kan hem niet aankijken. In plaats daarvan kijk ik naar wol. Donkerbruin. Het tapijt op de vloer, mijn sokken, Papa's corduroy broek, de sokken van Johannes, en dan Papa's trui, waar hij mij ineens tegenaan trekt – Steffi en Johannes, ons alledrie tegelijk, hij drukt onze hoofden tegelijk tegen zijn borstkas en zegt met gebroken stem, verbijsterd en geschrokken maar een woord: 'Jullie!'

Johannes drukt zijn voorhoofd dicht tegen Papa's trui, de tranen lopen over zijn gezicht, zijn lippen samengeperst

begraaft hij zich met zijn ogen dicht in die trui, ik zie het vlak voor me. Steffi's neus tegen mijn achterhoofd, haar dunne, beheerste, warme adem in mijn haar, op mijn hoofdhuid.

‘Mag ik mee, als jullie weer gaan?’ vraagt Papa en hij laat ons langzaam los.

We klimmen voor onze ouders uit de trap op naar de oude vliering, en terwijl ik de deur boven opendoe vraag ik me opnieuw af wat hier van worden moet. Wat nu, als God niet opduikt? Als Mama en Papa kijken naar hoe we bidden en ons heel lief vinden en ontroerend, maar niet echt meebidden? Ik merk, terwijl ik naar de vliering klim, dat ik geen idee heb of Papa ooit in zijn leven werkelijk vanuit zijn hart iets tegen God gezegd heeft, of nooit meer heeft gedaan dan de standaardgebeden uitgesproken, zoals hij naar kantoor een pak aantrekt. Ik hoop zo dat God ook nu naar ons toekomt in de kamer. Ik fluister vanbinnen: maakt u toch dat Papa u ziet, dat hij kan geloven. En Mama ook.

Maar voor de zekerheid bidden wij drieën toch liever maar precies zoals we het de eerste keer deden. Steffi begint met haar klassieker: ‘Waar twee of drie in uw naam bijeenzijn,’ en ik kom er met mijn tekst van dat eerste vlieringgebed achteraan. Ik weet niet hoe het met mijn broertje en zusje is, maar waarschijnlijk proberen zij net als ik God naar ons toe te bidden, met een formule, met zoveel mogelijk gevoel, zodat het net zo wordt als bij het eerste gebed daarboven. Zodat God komt.

Ja. Die eerste minuten zijn nog een soort van kramp.
Daarna niet meer.

Dan bidt Papa. En dankt voor zijn gezin. En hij huilt. En
Mama ook. Wij drieën huilen ook, maar niet van angst. We
geloven dat zo, zoals we daar met ons hele gezin biddend voor
God zitten, er een wonder kan gebeuren.

9

‘Er ligt iemand in de sauna. Met zijn kleren aan. Ik weet niet of hij dood is, maar hij moet daar weg.’ Mijn zus stond in de deuropening en keek zeer ontstemd. Ik draaide me om in mijn bed. Ging een klein stukje overeind zitten. O, God, mijn hoofd. Dat kreeg ik niet omhoog. ‘Over twee uur zijn Papa en Mama terug en het is zo asociaal als die zien hoe het er hier uitziet. Het gaat slecht met Papa, Esther. Ruim de rotzooi op en stuur die lui weg.’ Ik kon nauwelijks nadenken.

‘Met Papa gaat het altijd slecht,’ zei ik, en Steffi liep weg. Papa’s eerste chemokuur was goed gegaan. Dat sloot aan bij het voorzichtige vertrouwen in God dat wij, vooral door dat eerste gebed, gekregen hadden. Maar toen was de kanker teruggekomen, grijnzender en krijsender dan de eerste keer. Luidruchtiger en stinkender. Mama en Papa deden wat ze maar konden. Papa hield zijn belofte: hij vocht. Ze vlogen naar Amerika, ze trokken heel Duitsland door, ze belden van hier tot Jeruzalem en kochten thee van Afrikaanse medicijnmannen. Steeds vaker waren wij als kinderen alleen thuis.

Ik wilde me omdraaien en verder slapen, zodat mijn hoofd zou ophouden met brommen. Maar ik dacht aan Papa, stelde me voor hoe hij in de auto zat met pijn in zijn lijf terwijl hij naar ons terugreisde van een of ander ziekenhuis in Duits-